

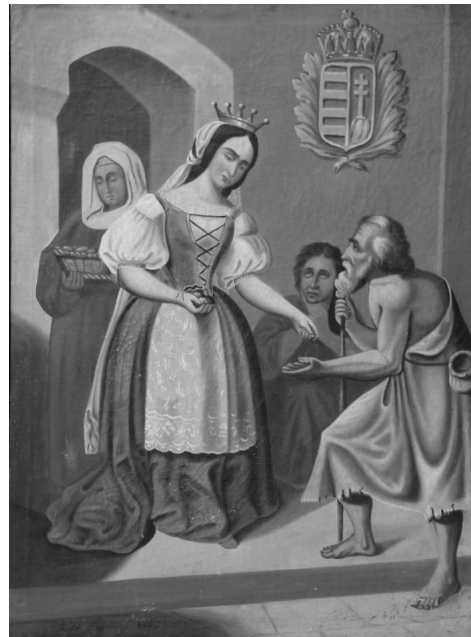
Barna Gábor A „magyaros” Szent Erzsébet

Családunkban, a Barna-család ősi kunszentmártoni házában (Kunszentmárton, Érpárt 9.) az 1920-as évekig a *nagyház*, vagy *tisztaszoba* egyik díszé volt az a Szent Erzsébet kép (1. kép), amely az alamizsnaosztó Árpád-házi szentet ábrázolja a kor magyaros ruhájában: piros pruszlíkban, fehér ingben, zöld szoknyában és csipkés fehér kötényben, fején koronával és hátára hosszan leomló fátyolban, amint pénzt ad egy mankójára támaszkodó, félig meztelen, szakállas koldusnak. Mögötte, boltíves kapualj előtt szolgálója egy tálcán kis kenyereket tart. A koldus feje fölött a lombkoszorúval övezett koronás magyar címer elmosódott, halvány képe. A kép készítésének és a családhoz kerülésének ideje ismeretlen.¹

Ugyanez a jelenet látható egy másik kunszentmártoni család, a Józsa-család birtokában² lévő képen is (2. kép), amelyet szignója szerint egy bizonyos Baranyi 1869-ben festett. A festőről szinte semmit sem tudunk. A kunszentmártoni Élő Rózsafüzér Társulat jegyzőkönyvéből csupán arra derül fény, hogy Baranyi András Szentesen lakó „pictor” volt, aki 1852-ben és 1855-ben a kunszentmártoniak búcsús lobogóira képeket festett.³ Példánk arra enged következtetni, hogy Baranyi András az 1850-es években a környék ismert, foglalkoztatott festője lehetett.⁴ A két festmény láthatóan nem egy kéz alkotása. Az első tanultabb festő műve, a második jellegzetesen naiv kép.

1. kép. A magyaros Szent Erzsébet. Budapest, magántulajdon. Olaj, vászon. 83x44 cm. 1855 körül. Fotó: Fábíán Dénes

2. kép. A magyaros Szent Erzsébet képe. Kunszentmárton, magántulajdon. Olaj, vászon. 94x52 cm. 1869. Baranyi pictor. Fotó: Fábíán Dénes.

Előképeket Jakobey Károly metszetében találtam meg (3. kép), amit Axmann József vésett, kiadója pedig Lonkay Antal volt. A metszet alatt szöveg: *Árpád-házi szent ERZSÉBET! Pártfogold a magyar népet!* Dátuma nincs, valószínűleg az 1850-es évek közepén készülhetett. A kép az 1950-es évek elejéig a nemes főhergyarmati Tóth család kunszentmártoni klasszicista udvarházában volt látható.⁵

Két olajkép a nemzeti színekbe öltöztetett Szent Erzsébettel az alföldi kisváros, Kunszentmárton polgarosodó parasztsaládjainál, s egy metszet a kismemesi családban azt jelzi, hogy Szent Erzsébet tiszteletének sajátos jelentősége lehetett a település 19. század végi életében. Ez a körülmény indította el kutatói érdeklődésemet.

Rövid tanulmányomban először a Jakobey-képről, lehetséges előképeiről, párhuzamairól, majd e sajátos Szent Erzsébet-ábrázolásnak a magyar nemzeti identitás megjelenítésében és kifejezésében elfoglalt 19. század végi szerepéről szeretnék röviden szólni.

1. Jakobey Károly Szent Erzsébet képének előképei

A hazai barokk Szent Erzsébet ábrázolásának kikristályosodott képi megjelenítését a festészetben Szilárdfy Zoltán⁶ és Kostyál László⁷ foglalta össze rövid tanulmányban. Szilárdfy Zoltán szerint a barokkban a magyar szentek közül Szent Erzsébet ikonográfiája a leggazdagabb, s Mária Terézia uralkodása alatt keletkezett.⁸ A korábban esetleges megoldások a 18. század második harmadától feltűnő hasonlatosságot mutat-

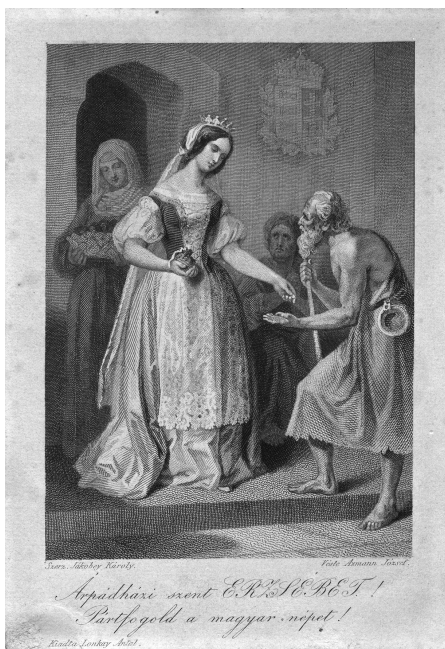
nak.9

Azokra a művekre utalok csupán, amelyek Jakobey Károly metszetének előképét jelenthetik. Ilyen előzmény Dorffmaister István (?) Árpád-házi Szent Erzsébet képe a Soproni Múzeumban, amely hasonló kompozíciót mutat: Erzsébet pénzt ad a profilból ábrázolt, féltérdre ereszkedő koldusnak, mögötte a szolgálólány kosarat vagy tálcát tart, amiben a többi adomány látható. Erzsébet feje fölé egy angyal koszorút (?) emel. Ezeken a képeken a mozgalmas tömegjelenet néhány szereplőssé egyszerűsödik, amelyben Szent Erzsébet és a koldus a főszereplő, s a kompozíció, a kép néhány eleme pedig ismétlődően felbukkan.

Johann Bergl-nek tulajdonítják (?) Árpád-házi Szent Erzsébet képét a számboki plébániatemplomban (1777-ből). A kép jobb alsó sarkában látható koronás magyar címer a szent magyar származására utal, arra, hogy alakjában magyar szentet tisztelünk. Egyúttal királyi származását is jelzi.¹⁰ Érdekessége a számboki képnek, hogy Szent Erzsébet alakjában Mária Teréziára ismerhetünk. Ez a Mária-ábrázolások vonatkozásában nem volt ritkaság abban a korban. Azt jelzi, hogy az ilyen képeknek valamilyen egyéb társadalmi vonatkozása is volt.

Ez a kompozíció hamar közismertté vált másolatokon, kis szentképeken keresztül.¹¹ Magyarországon gyorsan adaptálták az ábrázolást, mert jól kifejezte a Szent Erzsébetről kialakult sztereotípiákat.¹²

Mind kompozíciónálisan, mind színeit tekintve a Jakobey-kép kunszentmártoni változatainak párhuzamát találjuk meg egy Székesfehérvárról, a székesegyházból származó templomi lobogó képén. A zászlóképet művészi kvalitásai miatt Szilárdfy Zoltán Jakobey Károlynak attribubálja, aki a székesfehérvári egy-

3. kép. „Árpádházi szent Erzsébet. Szerz. Jakobey Károly. Vészte Axmann József. Kiadta Lonkay Antal.” Gr. Montembert Szent Erzsébet thüringiai hercegnő története. Eger, 1862 illusztrációja.

4. kép. A tibolddaróci templom Szent Erzsébet főoltárá-
nak képe.

házmegyében sokat dolgozott. Elkészítésének időpontját pedig a lobogó másik oldalán lévő Szeplőtelen Fogantatás kép alapján 1855 körülre, utánira dátálja.¹³

2. Ki volt Jakobey Károly?

Jakobey Károly a 19. század közepének elismert, sokat foglalkoztatott festője. Pesten és Bécsben tanult, ol-tárképeket és portrékat festett akadémikus stílusban. Egyházi tárgyú képei gyakran régi mesterek kompozícióinak változatai. Művészetéről Nagyszandai Szeke-res Margit írt 1938-ban tanulmányt.¹⁴ Jakobey „eleinte portrékat, csendéleteket, állatképeket festett, később megpróbálkozott a genre-festészettel és az allegoriával is. [...] Az [ezernyolcszáz]ötvenes évek vége felé mindinkább a történeti arcképfestés foglalta le...”¹⁵ A hatvanas évek közepétől egyre több egyházi megrendelést kapott, s egyike lett a legtöbbit foglalkoztatott egyházi festőinknek.¹⁶ Szent Erzsébet képét is több alkalommal és több helyre is megfestette. Műveinek a számadáskönyvek alapján összeállított időrendi jegyzéke szerint 1854 körül készítette első Szent Erzsébet képeit Zalka János pesti teológiai tanár, későbbi győri püspök megrendelésére – rögtön hármat is.¹⁷ 1868 körül ismét megfestette Erzsébetet, ám ez a képe lappang a jegyzék szerint,¹⁸ majd megint elkészítette Novákovics János vicerektor megrendelésére 1874 körül.¹⁹ Műveinek listája megemlíti még egy 1885-ös vázlatát²⁰ és az óvári plébániatemplom (v. Nógrád megye, ma Szlovákia, Olovary) főoltárképét ugyancsak 1855-ből.²¹ Ám az N. Szekeres Margit összeállította jegyzékből hiányzik épp a legkorábbinak tartott Szent Erzsébet kép, a tibolddaróci templom képe (1853 – 4. kép),²² amelyet 1853-ban Bartakovics Béla egri érsek meg-

rendelésére festett a művész, valamint a metszet-változatra utalás is.²³ Jakobey Károly dolgozott Szentestre is: 1884-ben a szentesi Szent Anna templom számára egy rózsafüzéres képet festett. Már korábban is járthatott azonban a Körös és Tisza vidékén, hiszen erről tanúskodik 1860 körül készített Csongrádi tájképe.²⁴ Nem kizárt, hogy a szomszédos Csépan élő rokonságát kereste fel.²⁵ Arképfestőként számos hölgy portréját festette meg. Kedvelte a ruházat részleteinek pontos ábrázolását. Ezt láthatjuk Szent Erzsébet képein is. A női portrékon az alakot a világosabb színek is kiemelik a sötét háttérből.²⁶ Ezt az ábrázolásmódot követi a kunszentmártoni Szent Erzsébet-kép is.

Josef Axmann (Brünn, 1793. Salzburg, 1873.) osztrák acélmetsző volt, aki magyar megrendelők számára főleg illusztrációkat készített.²⁷

Jakobey képe azt a néhány szereplős jelenetet mutatja, amelynek előképeit a barokk korból ismerünk. Fontos közülük számunkra tartalmilag a zsámboki plébánia templom oltárképe, amely csupán Erzsébetet, a koldust, háttérben a halványan látszó, pénzes tálat tartó ifjút mutatja, és felbukkan rajta a koronás magyar címer, valamint Tibolddaróc római katolikus templomának oltárképe, amely a kor biedermeier magyar ruhájába öltözteti Szent Erzsébetet.

3. Árpád-házi szentjeink és a magyar történelmi tudat, magyar nemzeti identitás

Az Árpád-házi szenteket a 17. századtól politikai, egyházpolitikai okok miatt is gyakran ábrázolták. Ennek során egy-egy jelenet nagyon erősen rögződött az egyes szentek alakja köré: Szent Istvánnál a korona felajánlása, Szent Imre esetében a Mária előtt tett tisztasági fogadalom, a liliummal való ábrázolás, Szent Erzsébetnél pedig az alamizsnálkodás. A 19. század második felében erre a barokkig visszanyúló hagyományra hatott Erzsébetnek, a magyarok királynéjának a magyar nemzeti öntudattal erősen összefonódó kultusza, amely aztán évtizedekig meghatározta Árpád-házi Szent Erzsébet ikonográfiáját is.²⁸ Hasonló gondolatok fogalmazódnak meg egyházi népénekeinkben is. Mindkét terület a mecenatúrán keresztül az egyházi elit gondolkodását tükrözte.)

A nemzeti identitások megszerkesztésének mindig fontos eleme a nemzeti hős, aki lehet történelmi alak, vagy akár egy élő személy is.²⁹ Szent Erzsébet esetében a történelmi figura dominál, ám amelynek direkt áthallásai vannak a 19. század végi Erzsébet királyné kultuszából. Ezen a ponton kapcsolódik be a nemzeti identitás gondolata, a nemzeti szimbólumok kérdése. Az 1850-es években a veszített szabadságharc után vagyunk. Az elnyomatás éveiben a kiegyezésen munkálkodó politikusok keresték annak a Habsburgnak a személyét, akin keresztül közeledhet egymáshoz a hatalom és a magyarság, a magyar és az osztrák nép. Erzsébet, a magyarok fiatal királynéja, a magyar nemzet segítője tűnt erre legalkalmasabbnak. A könyörületes, a magyarbarát Erzsébet királyné alakja összekap-

csolódott a magyar szent, Árpád-házi Szent Erzsébet jellemvonásaival a nagy tudatossággal kialakított királynői képben. Ez alkalmasnak bizonyult a magyar nemzeti érzések kifejezésére is. Jakobey metszetén, s az erről készített másolaton, a magyar nemzeti színekbe öltöztetett Szent Erzsébet úgy néz ki, mint a Swoboda-kép Erzsébet királynéja: a magyar nemesi viseletben, ami ekkorra vált nemzeti viseletté. Személye elősegítette, hogy a hatalom és a nemzet közeledjen egymáshoz, mert bizonyos szembenállása, konfliktusa az udvar egyes tagjaival „áthidalta a törvényesség és az érzelmi idegenkedés közötti szakadékot. A nemzeti érzés iránt egyszerre lehetett lojális, mégse megalkuvó...”³⁰ Valószínű, hogy ebben a légkörben keletkezett Jakobey Károly metszete — erre utalhat felirata: *Árpádházi szent Erzsébet, pártfogold a magyar népet!*

Ahogy a 18. században Mária Terézia és Szűz Mária, de a zsámboki oltárképen Szent Erzsébetet is láttuk, úgy a 19. század ötvenes éveitől Erzsébet királyné, a „magyarok királynéjának” alakja olvadt össze névadó szentjének, Szent Erzsébetnek kultuszával.³¹ Az Erzsébet királyné-képek motívumai pedig visszaköszönnek a nemzeti romantika szellemében magyar viseletben ábrázolt Szent Erzsébet alakjában.³²

A társadalmi háttér és közeg nélkül számos vallási jelenség nem érthető meg. A kettős Erzsébet-kultusz-nak a kismemesi, középnyemesi réteg, a polgárság³³ és — ahogy kunszentmártoni esetből látjuk — a gazdag parasztpolgárság volt a hordozója, képviselője. Példáinkban is ezek a rétegek birtokolták a metszetet csakúgy, mint a metszet után készült festményeket. Szentesen ebben az időben vármegyei székhely megyei tisztviselői karral, számos nemessel, honorációrral, egyháziakkal. Kunszentmárton a nagykun iurisdiction központja, arányaiban szintén jelentős, jórészt nemesi, vagy honorációrral származású tisztviselővel, kevés számú birtokos nemesi családdal, feltörekvő paraszti rétegekkel, akik a magyar Szent Erzsébetet alkalmasnak találták arra, hogy alakján keresztül kifejezzék az 1850-es, 1860-as évek nemzeti és szociális gondjait, törekvéseit. Ezek a rétegek voltak azok, akik pár évvel korábban a szabadságharc eseményeiben is részt váltak.

Mi lehetett a motivációja a kunszentmártoni családoknak a képvásárlással, megrendeléssel?

Devóció vagy dekoráció, a vallásosság vagy a lakásdíszítés? Kizárólag dekoráció nem lehetett, hiszen akkor akár mást is rendelhettek, vásárolhattak volna. Ekkortájt terjedtek el a parasztcsaládok széles körében a vallási tematikájú képek, a szentképek. A Barna családban Szent Erzsébet mellett emlékeznek még egy Szent Antal-képre. A szentsarokban pedig kis székénykéjében ott állt a Mária-szobor, térdeplővel, szombat délutáni áhítatok színhelye. A Józsa családtól nincsenek lakberendezési információim, tudomásom van azonban az Erzsébet név gyakoriságáról. A két kép

azonossága azonban az azonos funkciót, értelmezést sugallja. Az, hogy körülbelül egy időben két (esetleg több is) család is birtokolt Szent Erzsébet képet, rendelt meg egy festőtől, vagy vásárolt metszetet, ezt erősíti. Hogy mi volt azonban ez az azonos értelmezés, az viszont kérdés lehet.

Szent Erzsébet különleges tisztelete? Lehetséges, de kizárólagossága nem valószínű. A népi vallásosságból nem ismerjük Szent Erzsébet tiszteletét. Kultuszának halvány jelei a gyermekjátékok, a pünkösdlők szövegei,³⁴ templomi lobogók képei. A 18–19. században ugyan végig, azaz még Erzsébetnek, a magyarok királynéjának 19. század végi népszerűsége előtt, Erzsébet volt a legkedveltebb keresztnév országosan és Kunszentmártonban is, gyakorisága a 20 %-ot elérte.³⁵ De más jele a kultusznak nincs. A 19. század végén azonban a két Erzsébet-kultusz egymást erősítette. Szent Erzsébet tiszteletének már e kettős kultusból kinövő, látható kunszentmártoni jele az 1910-ben felállított *Magyar szentek oltára* a római katolikus Nagytemplomban. Az oltárképen Szent István korona-felajánlása látható, kétoldalt pedig Szent Imre és Szent Erzsébet fehér márvány szobrai. Szent Erzsébet jobbában kenyeret tart, kötényében pedig rózsák láthatók.³⁶

A kunszentmártoni Józsa családban volt egyfajta Erzsébet kultusz, hiszen a keresztnév generációkon keresztül máig öröklődik. Itt, az 1871-ben született Turcsányi Gáspárné, Kiss Erzsébettől kezdve máig minden nemzedékben megmaradt az Erzsébet név. Szent Erzsébetet a család nőtagjai tehát patrónájuknak tekintették és tekintik, festményét ezért becsben tartják és őrzik.³⁷

Jakobey Károly metszete Kunszentmártonban annak a fehérgyarmati Tóth családnak a birtokában volt, amely legalább egy évszázadon keresztül meghatározó volt a város életében. A 19. század közepétől a századfordulóig ez a család adta a főbíró és a polgármestert a településnek. Tagjai között ügyvédek, gyógyszerészek, papok, kereskedők voltak. A nemes fg. Tóth család esetében a vallásos érzés mellett, amit a főesperesi látogatások jegyzőkönyvei a város vezető rétegének vallásosságával egyetemben kritizálnak, lanyhulónak minősítenek, az udvarhoz hű lojális magyarságtudatra is gondolhatunk.

Úgy tűnik, hogy a képrendelés mögött a kettős Erzsébet kultusz, s a lakásdíszítési igény mellett a szabadságharc után nemzetté kovácsolódott magyar kisenemesség, parasztpolgárság öntudatra ébredése, magyarság- és nemzettudata áll. A 19. század második felében, folytatásaként a reformkornak és a szabadságharc éveinek, a közösségi és nemzeti gondolat összefonódott. A reformkortól kezdve a művészetet is áthatotta a nemzeti gondolat. A képzőművészet nemzeti témáival elősegítette a nemzeti öntudat megerősödését. Megjelentek a közösség múltjával foglalkozó alkotások, amelyeken a nemzeti jelleg, különböző elemekben mutatkozott meg. Ilyen volt a viselet is, amely vizsgált képeinken a magyar nemzeti színeket mu-

tatja. Ezért mondhatjuk magyarnak, magyarosnak a Jakobey Károly nyomán készült Szent Erzsébet festményeket.

Szent Erzsébet ábrázolása magából a korból, a 19. század második feléből is megérthető: 1857-ben volt születésének 650. évfordulója, azaz három évvel Erzsébet királyné trónra lépése után, amikor a fiatal királyné először látogatott Magyarországra. S 1857, a magyar nemzeti értékeket mindvégig konzervatívan védő katolikus egyházban pedig Scitovszky János vezetésével a nagy máriacelli nemzeti zarándoklat éve is az alkotmány visszaállításáért.³⁸ 1867-ben azután érkezett a várt kiegyezés a nemzet és uralkodója között. A következő évtizedeket, 1907-ig, Szent Erzsébet születésének 700. évfordulójáig, Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletének számos emléke jellemzi: emlékérmek, kis szentképek kiadása. Szilárdfy Zoltán gyűjteményében csakúgy, mint Bálint Sándor szentképgyűjteményében ezek némelyike kompozicionális hasonlóságot mutat Jakobey metszetével.³⁹ Jelezvé, hogy a magyarság fel tud mutatni olyan történeti hősokeket a középkor nagy századaiból, akikre büszkén tekinthet.⁴⁰ A két Erzsébet kultuszának összefonódását nagymértékben elősegítette Erzsébet királyné tragikus halála. E kor az Erzsébet-emlékkönyvek, az Erzsébet emlékligetek, az Erzsébet képek elterjedésének, s a két Erzsébet párhuzamba állításának kora.⁴¹

A szentképek tartalmakat rögzítenek, ezáltal formálják a gondolkodást, a vallásosságot, az önazonosság-tudatot. Nemcsak valakit ábrázolnak, hanem a festő, vagy a megrendelő szándékán is túl, vagy mellett valamilyen plusz tartalmat, emléket és tudást idéznek fel, érzéseket és viszonyulásokat fejeznek ki. Azaz a képek nemcsak lakásdíszek. Ezért lehettek és voltak a vallásoktatásnak, a vallásgyakorlásnak részei a családban is, különösen nagyobb elterjedésük után, főleg a 19. század második felében, és a 20. század első felében.⁴² Az Erzsébet királyné alakját felidéző Szent Erzsébet a veszített szabadságharc után azért is fontos lehetett, mert a kép az alamizsnálkodó, a másokon, a nincsteleneken segítő királylányt mutatja. A magyar ruhás Szent Erzsébet alakjában a dicső közelmúlt, a reformkor és a szabadságharc időszaka is kifejeződik. Bár a szabadságharc elveszett, a tehetősek adományaikkal: pénzzel és kenyérrel, segítenek a rászorult szegényeken, sebesülteken, mint egykor Szent Erzsébet. Ezt, a rózsacsodát ábrázolja legtöbb festmény, vagy sokszorosított kis szentképek.

A 19. század második felében a szabadságharc alatt a nemzeti összefogás erejét megélt magyarság számára a külhonba szakadt, magyaros ruhában ábrázolt Szent Erzsébet az összetartozás tudatát erősíthette, a bukás után emigrációba kényszerült és az itthoni, azaz minden magyarok között. Másrészt a kor modernizációs krízisében kiéleződő társadalmi ellentétek miatt a szegények száma megnőtt Kunszentmárton agrárius társadalmában is. A feszültség 1881-ben az ún. Ipacs-féle felkelésben tört ki.⁴³ Ebben a társadalmi közegben Szent Erzsébet a könyörületesség gondolatára, az ak-

tív, a segítő felebaráti szeretet gyakorlására emlékeztetett. Szent Erzsébet életének több mozzanata aktuálisnak tűnt tehát az 1850–1860-as években. A vallási gondolat tehát a közös cselekvés, a szimbolikus társadalmi egység politikai mozgósító eszköze, és ereje is lett, ami a vallásgyakorlás területén összekötötte a nyilvános szférát a személyes, egyéni szférával.⁴⁴ De egyúttal a politikai kontesztálás eszköze is vált, hiszen a német földre került magyar szent királylányt, a szegények gyámolítójaként, és mégiscsak magyaros ruhában, a helyi változatokban pedig a nemzeti színekben ábrázolta. A lakosság egy Árpád-házi női szent alakjában a nemzeti érzés, a magyarságtudat kifejezését látta. A szent magyar viselete, a nemzeti színek ábrázolásával a büszke magyar nemzeti érzést fogalmazhatta meg. Figyelemre méltó, hogy Jakobey Károly képein, Tibolddarócon és Óváron Szent Erzsébet ugyan magyar ruhában, de nem a nemzeti színekbe öltöztetetten látható. A nemzeti színek alkalmazása valószínűleg a helyi festő, a másoló leleménye, vélelmezhető összefüggésben a kép funkciójával, a kor szellemével. Kivételt ez alól a székesfehérvári lobogó képe jelenthet, amennyiben azt Jakobey festette.⁴⁵

A szentképek tehát sosem csak vallási tárgyak voltak, hanem társadalmiak is, amelyeknél a társadalmi vonatkozások a vallásban és a vallás révén fogalmazódtak meg. A kollektív identitás kialakítását szolgálták és szolgálják, s a vallás időhöz nem kötött vonatkozásait korhoz kötött vonásokkal egészítik ki. A szentképek tehát egy adott kor világlátásának részei is.⁴⁶ A vallás nemcsak értelmezni akar, hanem a közösség és a valahová tartozás keresésében, megtalálásában is segít.⁴⁷

A képek által is közvetített szenttisztelet a 19–20. században az elittől kiinduló, de a nép által befogadott tisztelet volt általában.⁴⁸ Ezt elmondhatjuk Szent Erzsébet esetében is, hiszen „Erzsébet népi kultuszáról keveset tudunk: vagy elhalványodott, vagy a szakkuatás késett el földerítésével.”⁴⁹ A 19. század végén azonban szerepet kapott egy más területen, a civil vallás területén. Azt a körülményt ugyanis, amikor a vallási összefonódik és keveredik nemzeti szimbólumokkal, vagy akár a nemzeti szimbólumok nyerhetnek vallási jelentést, Robert Bellah után civil vallásnak nevezzük. Ennek számos funkciója van. Szolgálhatja a társadalmi integrációt, s normatív szerepe is lehet.⁵⁰ Az általa kifejezett gondolatot legitimálhatja a vallás, a transzcendensre történő utalással.⁵¹ A civil vallás jellegzetes jegyeit mutatja a 19. század második felében Szent Erzsébet és Erzsébet királyné összefonódó kultusza. Hátterében az áll, hogy a társadalmi és kulturális szektort már nem kizárólag a hagyományos vallás dominálja. A civil vallás egyfajta alternatívaként tűnik föl, ami identitást és jelentést ad a modernizálódó társadalomnak. De lehet szerepe az egyén önértelmezése számára is. Erzsébet kettős kultuszának a kismemesi, középnemesi réteg, a polgárság és a gazdag parasztpolgárság volt a hordozója. Az a réteg, amelynek képviselői Kunszentmártonban birtokolták

a metszetet, másolatát nemzeti színű ruhában megrendelték a helyi festőnél, bekereteztették és kiakasztották szobájuk falára.⁵²

A lokális kunszentmártoni eset, az elnyomatás éveiben nemzeti színű magyaros ruhába öltöztetett Szent Erzsébet képe, így tágulhat általánosabb érvényű példává, s nyer értelmet a korszak tágabb társadalmi összefüggéseiben.

Jegyzetek

- 1 *Szent Erzsébet tisztelete*. Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, 2007. Szerk. JÓSVAINÉ DR. DANKÓ Katalin – VAMOSI Katalin. Sárospatak, Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 49. 2007. 20–21.
- 2 Józsa Lászlóné Bereczki Erzsébet felmenőin, a Bereczki és a Turcsányi családon keresztül, négy generáción át öröklődött a Szent Erzsébet-kép. Józsa László szíves közlése.
- 3 BARNÁ GÁBOR: *Az Élő Rózsafüzér kunszentmártoni társulata / Living Rosary Confraternity in Kunszentmárton 1851–1940*. Néprajzi Tanszék, Szeged, 138–139.
- 4 BARNÁ 1998. 138–139.
- 5 A metszet a kunszentmártoni, most Budapesten élő Auer Kálmánné, Szeőke Klára birtokában van.
- 6 SZILÁRDFY Zoltán: *Eigenständige Typen in der barocken Ikonographie ungarischer Heiligen*. Christliches Museum, Esztergom. 2001.
- 7 KOSTYÁL László: *Változatok egy témára – Árpád-házi Szent Erzsébet*. Szerk. BARNÁ GÁBOR *A szent-tisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában*. A magyar szentek tisztelete. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 8. Néprajzi Tanszék, Szeged, 98–108.
- 8 SZILÁRDFY 2001. 30–31.
- 9 Mindkét művészettörténész Daniel Grannak a bécsi Karlskirche-be 1737-ben készült oltárképéből indul ki. KOSTYÁL 2001. 98.; SZILÁRDFY 2001. 30. Daniel Gran és a későbbi festők képei közti ikonográfiai kapcsolatokat feltárták, s tanulmányában Szilárdfy Zoltán végigköveti, így ezt itt nem ismételtem meg.
- 10 KOSTYÁL 2001. 99–102.
- 11 SZILÁRDFY Zoltán: *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből* 2. Devotio Hungarorum 4. Néprajzi Tanszék, Szeged. 1997. 453, 454, 455. kép
- 12 KOSTYÁL 2001. 99.
- 13 Szilárdfy Zoltán szíves közlése. A zászlóképet ő adományozta a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteménynek.
- 14 N. SZEKERES Margit: *Jakobey Károly 1826–1891*. Budapest. 1938.
- 15 N. SZEKERES 1938. 8.
- 16 N. SZEKERES 1938. 8–9.
- 17 N. SZEKERES 1938. 90. a 21, 22, 23. kép
- 18 Vö: N. SZEKERES 1938. 101. 427. kép.
- 19 N. SZEKERES 1938. 104.
- 20 N. SZEKERES 1938. 109.
- 21 N. SZEKERES 1938. 104.

- 22 Kachelmann Róbertnek köszönöm a képet.
- 23 N. SZEKERES 1938. 89–114.
- 24 N. SZEKERES 1938. 93.
- 25 OROSZ Ernő: *Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai*. Eger.1906. 127., BOTKA János: *Egy tiszazugi falu, Csépa története*. Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok.1973. 70., BARNA Gábor: *Csépa – egy alföldi palóc kirajzás népeletéről. Összegzés*. In: *Csépa – Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéről II*. Szerk. BARNA Gábor. 564–625. XV. tábla kép 1982. 576. A rokonságot máig számon tartja néhány család Csépán. V.ö. TASSY Jolán: *A szeretet oltalmában. Önéletírás 15 stációban*. Csépa, 2006. 65.
- 26 N. SZEKERES 1938. 75. – 9. kép a könyvben; 12. kép Demény Ferencné arképe.
- 27 *Művészeti lexikon I*. 1965. 137.
- 28 Vö.: KOSTYÁL 2001., SZILÁRDFY 2001.
- 29 SMART, Ninian: *Religion, Myth, and Nationalism*. In: *Religion and Politics in the Modern World*. Ed. by Peter H. MERKL – Ninian SMART. New York and London, New York University Press, 1983. 18–19.
- 30 LANDGRAF Ildikó: *Erzsébet, a magyarok királynéja – második Szent Erzsébet*. In: *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete*. Szerk. BARNA Gábor. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 8. Néprajzi Tanszék, Szeged, 109–127. 2001. 109–110.
- 31 LANDGRAF 2001.
- 32 LYKA Károly: *Nemzeti romantika. Magyar művészet 1850–1867*. Corvina, Budapest, 1982a
- 33 LYKA Károly: *Közönség és művészet a századvégén. Magyar művészet 1867–1896*. Budapest, Corvina. 1982b
- 34 BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium. A Mária ünnepek és a jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*. II. Budapest, Szent István Társulat, 1977, 482–483.
- 35 Kakuk Mátyás szíves közlése.
- 36 DÓSA József – SZABÓ Elek: *Kunszentmárton története I*. Kunszentmárton. 1936. 226., JÓZSA László: *Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 4. Néprajzi Tanszék, Szeged. 1998. 12.
- 37 JÓZSA László szíves közlése.
- 38 HERMANN Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. Aurora Könyvek, München. 1973. 443., KÓSA László: *Katolikus és protestáns magatartásformák az abszolutizmus idején*. In: *Forradalom után – kiegyezés előtt. A magyar polgárosodás az abszolutizmus korában*. Szerk. NÉMETH G. Béla. Gondolat, Budapest, 1988. 357–361.
- 39 Vö.: SZILÁRDFY 1997. 55–56. ill. 453. és 455. kép; KISS Nikolett: *Szent Erzsébet-ábrázolások Bálint Sándor szentkép gyűjteményében*. Kézirat. Szeged, a Szegedi Néprajzi Tanszék Adattára (SZENTA) 2007.
- 40 KÓSA 1988. 355–356.
- 41 LANDGRAF 2001.
- 42 NAGY Zoltán: *A magyar litográfia története a XIX. században*. Budapest.1934., „*Maria megsegített / Maria hat geholfen*.” In: *Devotio Hungarorum 9*. Szerk. BARNA Gábor. Néprajzi Tanszék, Szeged, 2002., SZILÁRDFY 1997., KISS 2007.
- 43 VERESS János: *Régi idők fakult írásai*. Különnyomat a Kunszentmártoni Híradó 1927. évi számaiból. Kunszentmárton. 1927. 12–13.
- 44 FURSETH, Inger – REPSTAD, Pål: *An introduction to the sociology of religion*. Ashgate Publishers. Burlington. 2006. 97.
- 45 Tágabb összefüggésekben lásd: LYKA 1982a
- 46 WIEBEL-FANDERL, Oliva: *Religion als Heimat? Zur lebensgeschichtlichen Bedeutung katholischer Glaubenstraditionen*. Böhlau. Wien. 1993. 278.
- 47 FURSETH – REPSTAD 2006. 122.
- 48 WIEBEL-FANDERL 1993. 186.
- 49 BÁLINT 1977. II. 482
- 50 FURSETH – REPSTAD 2006. 103.
- 51 FURSETH – REPSTAD 2006. 104.
- 52 Tágabb összefüggésekben lásd: LYKA 1982b

The “Hungarian” St Elisabeth

After the defeat of the Hungarian Revolution and War of Independence the use of the Hungarian national symbols (anthem, flag, and coat of arm) was prohibited. The country stood under great political and ideological oppression. One way of expression of the Hungarian national sentiments was the use the Hungarian national colours and symbols on religious pictures of Hungarian saints. In a small agrarian town on the Great Hungarian Lowland, Kunszentmárton, the author has found two naive pictures of St. Elisabeth of Hungary dressed in red, white, and green costume with the Hungarian coat of arm (Fig. 1–2). The prototype of these pictures is the copperplate of Károly Jakobey (Fig. 3). The essay describes the activity of the painter Károly Jakobey, the precedents of this type and the social background of the veneration of the Hungarian St. Elisabeth at the end of the 19th century.